

KATASTROFER, RET OG RETFÆRDIGHED

KRISTIAN CEDERVALL
LAUTA

PROFESSOR VED DET JURIDISKE FAKULTET, KØBENHAVNS UNIVERSITET

De sidste 30 år har vi set, hvordan katastrofer i tiltagende grad bliver forstået som menneskelige forsømmelser, beslutninger og strukturelle sårbarheder snarere end ”naturlige” eller udefrakommende anslag. ”Naturkatastrofer” er med andre ord ikke længere naturlige – alle katastrofer er menneskeskabte: af vores beslutninger om hvor og hvordan vi bor; hvem der har adgang til beslutninger og viden, eller hvordan vi fordeler ressourcer, magt og arbejde.

FOTO: MARCO DORMINO/ THE UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME, WIKI COMMONS

Jordskælvet i Haiti i 2010 forårsagede katastrofale ødelæggelser. Op mod 200.000 mennesker døde og hele kvarterer i hovedstaden Port-au-Prince blev jævnet med jorden.

I Milano finder man et af Italiens største og ældste plejehjem, Pio Albergo Trivulzio. I den imponante bygning i udkanten af Milano bor der mere end 1000 ældre. Det var i disse smukke og ellers rolige omgivelser, at COVID-19 gjorde et af sine voldsomste indtog i de tidlige måneder i 2020. Fra januar til april skønnes det, at 435 af Trivulzio's beboere mistede livet. Alene i marts og april døde mere end 300 beboere eller omkring fem om dagen i gennemsnit. Alessandro Azzoni mistede sin mor, Mariza, i disse forfærdelige måneder, og har siden sammen med andre efterlavede stiftet en retfærdigheds- og sandhedskommission, der har til formål at finde sandheden om, hvordan så mange af beboerne på Trivulzio kunne miste livet. Ifølge Alessandro og hans kommission var det ikke virusset, der dræbte hans mor. Det var derimod manglende omsorg, viden og måske ligefrem skadevoldende handlinger, som f.eks. udskrivningen af en række patienter direkte fra et lokalt hospital til Trivulzio uden forudgående test for COVID-19.

Den italienske anklagemyndighed har på baggrund af tragedien iværksat en større undersøgelse af forholdene på Trivulzio og en række andre plejehjem – og det bliver med garanti ikke det sidste spørgsmål om retligt ansvar, som COVID-19 kommer til at give anledning til i de kommende år – behøver jeg at nævne mink?

COVID-19 er ikke enestående i den sammenhæng. Tværtimod. De sidste 30 år har vi set, hvordan katastrofer i tiltagende grad bliver forstået som menneskelige forsømmelser, beslutninger og strukturelle sårbarheder snarere end "naturlige" eller udefrakommende anslag. "Naturkatastrofer" er med andre ord ikke længere naturlige – alle katastrofer er menneskeskabte: af vores beslutninger om hvor og hvordan vi bor; hvem der har adgang til beslutninger og viden, eller hvordan vi fordele ressourcer, magt og arbejde. Måske en lille anekdote kan overbevise den skeptiske læser om relevansen af dette perspektivskifte. Haiti-jordskælvet i 2010 var på alle måder en forfærdelig katastrofe. Tabstallene er

FOTO: ANTONIO CALANNI/AP/RITZAU SCANPIX

Plejhjemmet Pio Albergo Trivulzio i Italien blev hårdt ramt af corona. Alene i marts og april 2020 døde mere end 300 beboere.

usikre, men de mest troværdige kilder skønner, at op til 200.000 mennesker mistede livet, hele kvarterer i hovedstaden Port-au-Prince blev jævnet med jorden, og jordskælvet satte det i forvejen hårdt plagede land adskillige år tilbage økonomisk. Hvad, der er mindre kendt, er, at blot seks uger efter jordskælvet, ramte et andet jordskælv Chile. Jordskælvet blev generelt forbigået i den internationale presse, fordi tabstallene var relativt lave, og ødelæggelserne var, i skyggen af Haiti, begrænsede. Selve jordskælvet var dog omkring 500 gange kraftigere. Forklaringen på, at et 500 gange stærkere jordskælv kan forårsage 500 gange mindre skader for et samfund, handler ikke om naturen eller seismologi. Det handler om "os": om måden hvorpå vi organiserer vores samfund, bygger vores huse og fordele vores ressourcer.

Efterhånden som det går op for folk, at katastrofer er sociale processer, bliver de retlige. I kølvandet på, at Hurricane Katrina havde raseret det sydlige USA, estimeres det, at der opstod mere end 1 million uløste retskrav. I Italien, Frankrig og USA har der i årevis kørt højt profilerede straffesager imod folk, der har

fejlet, ikke har forberedt sig ordentligt eller decideret udnyttet kriser til egen vinding. Faktisk har alle katastrofer, jeg kan komme i tanke om, i de sidste 30 år, udløst en efterfølgende bølge af retlige spørgsmål om rettigheder og ansvar.

Min forskning handler om, hvordan disse sager løses retligt, hvordan de påvirkes af katastrofer andre steder i verden, og hvordan de driver en gennemgribende forandring af de regler og institutioner, som fremtidige katastrofer skal håndteres efter og af. Imens katastrofer førhen fra et retligt perspektiv var *force majeure* eller ligefrem, som det betegnes i nogle retssystemer, *Acts of God*, er de i dag noget domstole og parlamenter løbende må forholde sig til som materielle retlige spørgsmål.

Ret og retfærdighed bliver primært relevant for katastrofer, og for efterladte som Alesandro, på to måder. For det første igennem aktivering af rettigheder, som retten til information, liv eller ejendom, og hvor staten har påtaget sig en pligt til at beskytte borgeren eller dennes rettigheder. Det er f.eks. sager, hvor retten til liv påberåbes, fordi Staten har negligeret beskyttelsen af bestemte områder

eller vedligeholdelsen af eksisterende garantier (f.eks. forsømt diger, varslingsystemer eller oversyn med byggestandarder). Og så sager som Pio Albergo Trivulzio: i spørgsmålet om ansvar for fejl eller undladelser. Den amerikansk-polske politiske filosof Judith Shklar har introduceret en simpel sondring, der kan hjælpe os her. Hun skriver, at alt dårligt, der sker for os, fortolker vi enten som et uheld eller en uretfærdighed. Grænsen mellem de to er dog ikke fast. Tværtimod forhandler vi hele tiden denne grænse i overensstemmelse med vores præferencer, politiske ideologi og viden om verden. Katastrofer har muligvis i århundreder været opfattet som uheld, men de bliver, som vi tilegner os viden om det komplekse kausale net af sociale, fysiske og naturlige årsager, der fører til katastrofer, tiltagende opfattet som uretfærdigheder. Og når folk, der lider alvorlige tab, opfatter årsagen til disse som uretfærdigheder, leder man efter en ansvarlig. Derved bliver katastrofer til spørgsmål om ret og retfærdighed.

Denne udvikling er i disse år ikke kun begrænset til at undersøge og afprøve de sociale sammenhænge, der gør os sårbare for trusler udefra. Selve truslerne er også tiltagende under juridisk behandling. På nuværende tidspunkt verserer i underkanten af 1.000 retssager over hele verden, der på forskellig vis undersøger, i hvilket omfang mennesket kan ansvarliggøres for konsekvenserne af klimaforandringer. Den peruvianske bjergbonde Saúl Luciano Lliuya har f.eks. i en sag sagsøgt den tyske energimastodont RWE, for at bidrage til afsmeltningen af Palcacochagletsjeren nær Sauls hjemby, Huaraz. Han kan se sine marker og sit fremtidige levebrød forsvinde, og hvordan byen må investere massivt i de kommende år for at sikre sig imod oversvømmelser. Saul vil have RWE, der har forårsaget skaden og tjent penge derved, til at betale for den del af skaden, de iht. deres andel af udledt CO₂, er ansvarlige for (0,5%). Han er som sagt ikke alene. Klimaforandringer er, præcis som katastrofer, under forandring fra tekniske spørgsmål om udledning og løsninger herpå, til juridiske, politiske og etiske spørgsmål om ansvar og rettigheder. I min forskning undersøger jeg, hvordan disse sager udvikler sig, beror på videnskabeligt input og flytter juridiske argumenter fra et retssystem til andet, i forsøget på at finde et hul for klimakampen.

Katastrofer og klimaforandringer er i dag i vidt omfang centrum for retlige spørgsmål.

Imens katastrofer førhen fra et retligt perspektiv var *force majueres* eller ligefrem, som det betegnes i nogle retssystemer, *Acts of God*, er de i dag noget domstole og parlamenter løbende må forholde sig til som materielle retlige spørgsmål.

Disse spørgsmål har relevans og betydning langt ud over den konkrete erstatning for skade eller hævnmotiverede "blame games". Afgørelserne sætter grænser for adfærd fremadrettet, giver mulighed for at institutionalisere høstede erfaringer og skaber opmærksomhed på sårbarheder i vores samfund, der giver os mulighed for at lære – også fra katastrofer, der sker udenfor vores eget samfund. Sagerne er i den forstand prismet, hvorigennem samfundsstrukturer generelt, og dysfunktionelle samfundsstrukturer i særdeleshed, kan undersøges og gøre os klogere på, hvordan vi forstår os selv, vores retsstat og fællesskab. Hvis forskningen på området har nogen forudsigelseskraft, vil det betyde, at sagen om tragedien på Trivulzio ikke kommer til stå alene – så der bliver rigeligt at følge med i de kommende år.

Ligesom katastrofer er klimaforandringer også blevet til juridiske, politiske og etiske spørgsmål om ansvar og rettigheder.

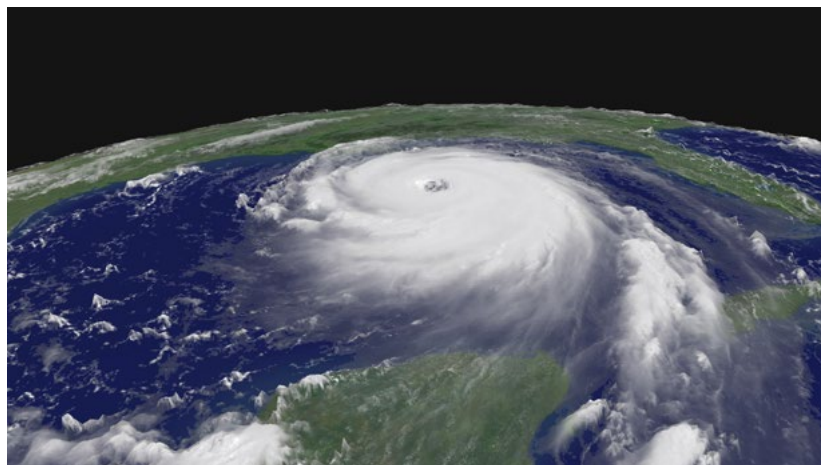

FOTO: NASA GODDARD SPACE FLIGHT CENTER FROM GREENBELT, MD, USA/ CREATIVE COMMONS